

MÁRKOS ANDRÁS

Üntök

A ROMÁN NYELVTANULÁS ÚJ KÉZIKÖNYVE

(Folytatás az első oldalról)

akik múltbeli hézagos iskolázatásuk folytán nem juthattak hozzá alaposabb magyar vagy román nyelvismertekhez, e nyelvkönyvben olyan szakaszokkal is találkozhatunk, melyek vagy a tanulást főlegesen megterhelő részletekben vesznek el, vagy pedig megértést és elsajátítást alaposabb előképzettséget tételez fel. A román nyelvzakos egyetemi hallgatók kétségkívül igen nagy haszonnal forgathatják e lapokat, de kérdés, hogy az olvasók egy része ugyanilyen könnyedén megtalálja-e mindig ezeken a lapokon az igényelt nyelvi útbaigazításokat? A mondaton fejezte például láthatólag teljességre törekszik, holott ezáltal a teljesség csupán a gyakorlat szempontjából lett volna követhető. A központozás kérdésének megvilágítása egyszerűbb, áttekinthetőbb fogalmazást igényelne. Ugyanígy, az ige-razogásnak egyébként szépen felépített fejezete egy kalap alatt tárgyalja a leg-egyszerűbb és legbonyolultabb igealakokat. Talán itt is a középület kellett volna választani, nagyobb figyelmet fordítva a mindennapi nyelvi használatra, a gyakran előforduló nyelvi tényekre. A

könyv értékét kétségkívül emelte volna, ha a szerzők az irodalmi példátartat még több, a mindennapi gyakorlat kímálta s a hazánkban folyó építőmunka minden területét felölelő példákkal egészítik ki. A munka nyomdai kivitelezése — a szép, tiszta szedés, nyomás, valamint az izléses címlap — díszeset érdemel.

ADÁM ZSIGMOND, BALÁZS JÁNOS ÉS BALÁZS LÁSZLO nyelvészek munkáját, mint a gyakorlati nyelvnevelés-területen figyelemre méltó eredményt kell üdvözlőnk. Bizonyára, sok-sok ezer magyar kétkézi és értelmiségi dolgozó találja meg benne a szükséges nyelvi útbaigazítást. Ugyanakkor: nagy hasznát vehetik műfordítóink is, mivel közelebb viszi őket a román nyelv szelleméhez, és segítséget nyújt nekik ahhoz, hogy könnyebben megérthessék a román írók nyelvi sajátosságait, stílusát, műveik tartalmi és formai szépségeit. A *Helyesen-románul-t* minden tekintetben elismerést érdemlő vállalkozásnak kell értékelnünk, melynek tapasztalataira bizást reáépülhetnek a román nyelv elsajátítását elősegítő újabb munkák.

KAKASSY ENDRE

Iván Iljics — élete

Iván Iljics életének egyetlen jelentős eseménye volt, a halál. „Iván Iljics élete egyszerű, mindennapi és iszonyú volt” — állapítja meg az író szűkszavúan. Ezért az életért iszonyú halállal bünteti őt nagy bírja, Tolsztoj. Mindenkit utolér a halál, de Lev Tolsztoj úgy írja meg Iván Iljics halálát, hogy az elfecsérelt, közönyös, önző élete büntetésének tűnik. Mert élni és meghalni sokféleképpen lehet.

Iván Iljics bíró. Hivatása gyakorlásában szigorú elvek vezérik: „Az emberekkel nem szabad semmiféle kapcsolatot létesíteni, csakis hivatalosat” — s mindezt ugyancsak elveit követve... a szíveltség és emberségesség látszatával kendőzi. Iván Iljics szereti a hivatását. Úgy, ahogyan csak a verbeli karrierista képes a rang, a pénz és a hatalom forrását szeretni. Ő az, aki a Kareninák és Maszlovák felett ítélkezik, emberek sorsa, szabadsága felett. Közönyös szemmel méricskéli és hanyag kézzel osztogatja az életet és a halált. A mások életét, a mások halálát, az élet értékét, a halál súlyára valóban csak akkor döbben rá, amikor saját halálának elkerülhetetlenségét feltárja előtte életének sivárságát. De akkor már késő. Maga Tolsztoj mond felfelé vadszédet, ő, a nagy igazságkereső kéri fejére a legsúlyosabb büntetést...

Iván Iljics magára marad, és a gyenge ember egyedül — nulla. Sem sarlatán orvosok pillulái, sem tettető rokonok és barátok nem segíthetnek rajta. Iván Iljics nem a halálban ismeri meg a magányt. Csak a halál döbentti rá, hogy mindig is egyedül élt... Elrettentő förtelmességében ekkor tárulkozik fel előtte kudarca, az önző közönye. Családjá, barátai nemcsak részvétet nem éreznek iránta, de egyenesen nehezítik rá azért az illetlenségért, hogy a legalkalmatlanabb pillanatban zaklatja őket betegségével és — halálával. Feleségét a várható özvegy nyugdíj foglalkoztatja, leánya kénytelen a kötelező gyász miatt elhalasztani küszöbönálló esküvőjét. Barátai, hivatali kollégái megürölt állására pályáznak...

A kispolgári család, a kispolgári barátság „szent intézményei” kártyavárként omlanak össze a halál kaszasuhintására.

Hosszú és kínos halálutása, lelki vergődése közepette egyedül csak Geraszim, a szolga érti meg és sajnálja. Geraszim egyszerű, emberséges és őszinte. Ő — a nép. De neki csak epizód szerep jut Iván Iljics halálában. A főszereplő a kispolgári individualizmus, melyet Tolsztojnal kérelhetlennébbül talán csak Gorkij leplezett le.

Ebben a sivár, kiéden világban, ahol minden hamisnak bizonyul, Tolsztoj megállapítása szerint egyetlen valóság a halál. De még ez a dermesztő valóság sem képes Iván Iljicsre becsületet önvizsgálata, életelémének, az önámításnak felszámolására készíteni. Mit mond az utolsó szó jogán? Mindenki rossz, mindenki vétkes — csak ő, ő ártatlan... Mikor belehasít a rettenetes felismerés: elhibázta életét — sietve elhessegeti magától ezt a gondolatot. Hiszen ő úgy élt, ahogyan kellett, úgy élt, mint a többiek...

A többiek...

Iván Iljics kiterítve fekszik ravatalán. Arekifejzésében... szemrehányás vagy figyelmeztetés volt az élők számára. És a többiek, a család, a barátok rossznéven veszik szemrehányó, figyelmeztető arkifejzését. Nem szeretik, ha megzavarják őket életük rendes menetében. Iván Iljics sem szerette ezt. A többiek, az élők tehát, ott folytatják, ahol Iván Iljics kénytelen volt abbahagyni. Teázgatnak, csevegnek, kártyáznak, próbálják valamivel betölteni a semmit, és közben rendíthetetlenül haladnak felfelé a számlátrán...

... Nem vették észre, nem akarták észrevenni, hogy a szépen „az alkalomhoz illően” felöltöztetett halott voltaképpen pörög fekszik előttük. Nem akartak belenézni abba a tükörbe, amelyet Iván Iljics halála, és főként: Iván Iljics élete tartott elbűk. Iván Iljics óraláncán ott csillogott az aranymedálion és hasztalan hirdette: „Respicite finem” — fontold meg a véget! A holt nyelvet, a latint ismerték. De nem értették az élet nyelvén...

Tolsztoj — értett.

SZILÁGYI JULIA

* Lev Tolsztoj, *Iván Iljics halála*, Európa könyvkiadó, Budapest, 1960.

FRANCIS BACON

— Születésének négyszázadik évfordulójára —

A mihez hozányult, aforizmává változott; a kísérlet, a logikai indukció bajnoka a bonyolult materiában is szellemes hasonlatok lehetőségét látta, s szelme, akár a vivó pengéje, mindig készen volt nyílt támadásra, vagy ha másra nem futotta, egy-egy oldalvágásra.

Erdeme például, hogy Hegel nem szeretne, kissé még filozófus mivoltát is kétségbe vonta. Similis simili gaudet — márpedig Bacon nem hasonlít gondolkodásában Hegelhez, s nemcsak azért nem, mert jóval korábban élt. Bacon materialista volt, Hegel az abszolút eszme égi szférájában csak megvetni tudta a „földhözragadt” Bacont. Így írt: „Bacon még mindig annak magasztalják, aki a megismerést igaz forrására, a tapasztalatra utalta... S valóban, tulajdonképpen vezére és képviselője annak, amit Angliában filozófiának neveznek, és amin még egyáltalán nem jutottak túl az angolok. Mert, mint látszik, ők Európának az a népe, amely a valóság megértésére szorítkozik, miként a szatcsok és iparosok rendje az államban, mindig arra van rendezve, hogy az anyagban elmerülten éljen, s a valóság legyen tárgya, nem pedig az ész.”¹ És Hegelnek ezekben a bíráló sorokban mintegy benne rejlik mindaz, amiért mi — ma, tisztelettel idézzük Francis Bacon nevét.

A XVI. század végétől kezdve Angliában fokozatosan meghonosult a polgári termelés. A gazdaság tőkés jellegűt ölt, fejlődik a manufaktúra-termelés, és az ipari burzsoázia áruját a kereskedők az óceánra átvándorított kereskedelmi útvonalakon a világ minden tájára eljuttatják. A feudális arisztokrácia tönkremegy, akárcsak a kézműves réteg, s a polgári gazdálkodásra áttérő „új nemesség” hajta végre az eredeti felhalmozást.

Földjeikről elűzött, hajléktalan és nyomorgó paraszttal volt tele Anglia minden országrésze: s holtestekkel, ha lázadni mertek.

Ez a korszak, mint Marx megjegyezte, a polgári forradalom előjátéka volt, amikor a polgárság még nem volt elég erős ahhoz, hogy a hatalmat átvegye, s ezért a Tudorok abszolút monarchiáját támogatta.

Új arculatot öltött a tudomány a művészet, elsősorban az irodalom; a filozófiában is erőteljes materialista áramlat fejezi ki a feltörekvő osztály érdekeit. Az újkor materializmus angolai jelentkezősége első markáns képviselője volt Bacon.

Hatvanöt évét élt, és életében lényegesen azonosult a kifejlődő polgári törekvésekkel. Ősei a rózsák háborújában irtották egymást és a feudális anarchiát, s ő az új nemesség pénzért, gazdagodni vágyó életformájában nevelkedett. Nem volt szerencséje első fiúnak születni, így hát kirekesztették a családi vagyonból; az ő öröksége mégis többet ért, mint testvérei birtoka: megérezte és azonosította magát az új osztály vágyaival, amely akkor a társadalmi haladást képviselte, de amely már akkor magán hordozta a mindenáron való profitszerzés, gazdagodás vonásait — erkölcsi vonatkozásban is.

Enciklopédikus ismereteit egyetlen nagy műben kívánta összefoglalni, amelynek az *Instauratio magna* (A tudományok Nagy Megújítása) címet szánta. Csupán két rész készült el belőle: *A tudományok méltóságáról és gyarapításáról* (De dignitate et augmentis Scientiarum), amelyben megállapítja a tudományos kutatás tárgyát, és osztályozza a tudományokat, s a méltán híres, eléggé közismert *Novum Organum* (1620), amelyben az új, induktív módszert fejtegeti.

Művei már címükben is skolasztikaellenességet hirdetnek, s a tudományok filozófiai alapvetését óhajtják elvégezni. A skolasztika szerinte meddő, mint a fogadalmas apáca: gyümölcs helyett vitákat és a szószálhasogatás tövisait s bogáncsait termi. Bacon a szellemes kétegy filozófusaként mutatkozik be, s tényleg nincs benne tekintélytisztelő. A kilógzott Arisztotelész, aki a skolasztika bálványja volt évszázadokon keresztül, viszonylag kevésre becsüli, a középkor szent teológusainak már fricska is alig jut tőle. Nem tekintette őket filozófusoknak, de mert korában még nem is lehetett teljesen következetes, nem avatkozott bele a teológia ügyeibe, és a *duplex veritas*, a „kettős igazság” tanával — külön igazsága van a teológiának, külön a filozófiának — elkerülte a nyílt összeütközést.

Csakhogy az abszolút teológiai tekintély, a doctor angelicus (angyal doktor) Aquinói Tamás nagyjából így elmélkedett a jóról meg a rosszról: isten a világot azon célból teremtte, hogy tökéletességét és jóságát a teremtmények által kinyilatkoztassa, miért is a világon minden a legkétegyesebb, legjobb módon létezik. Az, hogy rossz is van a világon, nem áll a fentiekkel ellentmondásban, mert az isten tökélyét hangsúlyozván, egy kis fogyatkozást enged előfordulni. Így emeli ki saját teremtményének tökéletességét. — És ez csupán egy példája a szószálhasogatásnak, amely még az angyalok „nemén” sem restellt hozszoan vitakozni. Bacon meg így írt: „Hiába remélünk jelentős haladást a tudományban attól, hogy a régít újba töl-tögtetjük és oltogatjuk; újra kell építenünk mindent, az alaptól a tetőig, ha nem akarunk örökké egy körben forogva,

jelentéktelen és szinte említésre sem méltó haladással beérni.”²

Bacon nyilván nem töltögetni és ojtogatni óhajt, hanem újat alkotni, s mert szellemi elődei hozzá közeli korokban nem találták meg, a demokritoszi atomista filozófiáig nyúlt vissza, a közbeszó majd 2000 évet pedig a ködképek, a torz látás, a hamis bálványok — talmi értékek korszakának tekintette. A ködképek — téveszmék — négy csoportját, fajtáját különböztette meg. A *törzs ködképei* hozzátartoznak szerinte az emberi természethez. Az emberi értelem csak görbe tükrre a tárgyak sugarainak; saját természetét a dolgok természetével összeköveve, eltorzítja és meghamisítja a dolgokat. A *barlang ködképei* az egyén természetéből, neveletéséből, olvasmányaiából stb. fakadnak, míg a *piac ködképei* a társas élet szüli az, hogy az általánosban elterjedt elképzeléseket kritikátlanul veszik át az emberek. A *színház ködképei* a különféle téves filozófiai dogmák és torz módszerek eredményeként jönnek létre, amelyek főként az ókori tekintélyek tisztelőit hirdetik, és oly ünneplésen mutatják be azokat, akárcsak a színházi előadásokat.

Téveszméktől megszabadulva válhat az ember a természet urává. *A tudás — hatalom*, írta az azóta is oly gyakran ismételt igazságot, s hozzátette, hogy az igazi tudás: az okok ismerete (*verum scire est per causas scire*). Ezért javasolja a tények sokoldalú elemzését, a természet felboncolását, hiszen a dolgok belső kapcsolatait, oksági összefüggéseit csak a felszín mögötti lényeg alapos vizsgálatalával lehet kibontani.

Elemző munkamódszerként a *kísérlet* ajánlja, amely lehetővé teszi, hogy az emberi elme helyes következtetést vonjon le a világ dolgairól. Logikai indukcióra van szükség, az egyes jelenségről kell az általánosra következtetni, a közben megfigyelni, összehasonlítani, elemezni, kísérletezni.

Ellenszenva a dedukciós módszer iránt — amely az általánostól halad az egyes felé — érthető, de nem fogadható el végső igazságnak. Igaz az is, hogy Bacon még nem esett bele a két egymást kiegészítő módszer végtelen elszakításába, nem tartozik azokhoz, akiket Engels indukciós szamaraknak nevezett, mégis, az elszakadás mozzanata károsan befolyásolta filozófiáját, s az alapelveket, általános érvényű filozófiai igazságokat nemritkán a kísérletekhez való materialista hozzáállásából kell kihámozni. Még az sem menti teljesen, hogy látta az egyoldalúság veszélyeit, azt, hogy a nyers empirizmus elméleti általánosítás nélkül vak tapogatózás, az általánosítás pedig a természet tényei nélkül pusztá spekuláció. „Akik elmélyedtek a tudományokban vagy empirikusok voltak, vagy dogmatikusok. Az empirikusok egyre csak gyűjtöttek, mint a hangya, és felelik, amit gyűjtöttek; a racionalisták önmagukból szönek fonalat, akár a pók. Pedig a méh választja kettőjük között a helyes utat, mert a kert és a mező virágaiból hordja össze anyagát, de saját képességeinek megfelelően alakítja át és rendezi el”³ — írja roppant lasztikusán. S ezután az indukciót hangsúlyozza. Jóformán csak az indukció.

Materializmusához semmi kétség sem fér, s noha az imperializmus korszakának polgári filozófiatörténetzei (Cassirer, Borkenau) „középkori Bacon-ról” beszél-

nek, filozófiájának anyagelvéseit nem tagadhatják. Bacon ugyanis, amikor a tapasztalat jelentőségét méltatta és felhívta a figyelmet az okok kutatásának fontosságára, mindig is tollunk, érteinkről vagy bármiféle teremtő erőről független összefüggésekről beszélt. A „cél — ok” skolasztikáját megvetette, s a tudományos vizsgálódás akadályaként utasította el azt a felfogást, miszerint a világban minden bizonyos isteni célok eredményeként jött volna létre. A cél-ok istennek szentelt szándék, amely nem szül magzatot — fakad ki. Hiszen van-e értelme a kutatásnak, ha a szivárványt úgy tekintjük, mint ami a színek önkényes összeállításának eredménye az isteni mindenhatóság dicséretét céljából, vagy ha elfogadjuk, hogy a macska azért van, hogy megegye az egeret, az eger pedig, hogy a macska egészséggel elfogyassza.

A pozitívista okoskodás, ha már nem forgathatta ki Bacont materialista borból, legalább jelentőségét igyekezett addig-addig fariakolni, míg a filozófusból csupán kétesjellemű lordkancellár maradt. Justus Liebig, a nagy német kémikus, de kis filozófus, a múlt század végén azt állította, hogy Baconnak semmi köze sincs a modern kísérleti tudományhoz. A pozitivisták kapva kaptak az új érven, hiszen a rég porladó Bacont cáfolva, a materializmusra akartak földet kaparni.

Igy került Bacon, halála után vagy háromszáz évvel, ismét az ideológiai harc tüzébe, s materialista tanáival ma is helytáll az eszmék harcában.

Nem lehet eltemetni azt a gondolkodót, aki annyi esztendővel ezelőtt már megálmodta a repülőgépet, a tengeralattjárót, aki úgy bizott az emberi tudás erejében. A tudományt, a találmányokat nem tekintette öncélnak; hasznát hajtani az embernek, szebbé, gazdagabbá, kényelmesebbé tenni életét — ez volt tudományának célja.

Bacon, a fejlődő polgári rend osztály-érdekeinek, megismerés-szomjának találgató meghirdette a tudomány forradalmát, a technikai fejlődés korszakok jelentőségét, azonban az abszolút monarchia híve volt, és ezért, noha filozófiája objektíve a polgárság érdekeit fejezte ki, politikai ellenfele lett annak az osztálynak, amelynek törekvései annyira átitatták lényét, gondolkodását, hogy tollal papírra rögzítette azokat. Filozófiája, akárcsak nagy angol követője is, arisztokratikus maradt: korában nagy hatása volt, de tömeghatása sohasem.

Filozófiája iskolát teremtett, materialista áramlat forrásaként üdítően hatott utódaira, megtermékenyítette követőire, frissítően a kor, skolasztikától még kötyagos agyaira. Gondolatai látható és kevésbé kátipintható út- vagy hajszálereken beszivódtak a francia felvilágosítók tudatába — hiszen „Baconnél, mint első megteremtőjénél, a materializmus naiv módon még minden oldalú fejlődés esirát rejti magában”⁴ — s a hazai gondolkodók nem egy megállapításában is felesillant a baconi aforizma, a materialista, harcoss gúny csillogó, éles és sebző fegyvere.

BRETTNER GYÖRGY

¹ Hegel, *Előadások a filozófia történetéről*, III. kötet, 203—204. o. (Akadémiai Kiadó, 1960.)

² Bacon, *Novum Organum* I. kötet, XXXI. aforizma.

³ Bacon, i. m. XCIV.

⁴ Marx—Engels művei, II. kötet, 127 o. (Budapest, 1958.)

MÁRKOS ANDRÁS

Egyenirányító